

MUSAHİP MUSTAFA PAŞA'NIN MAHMİLİKTEN HAMİLİŐE UZANAN YOLCULUŐU

Özge ÖZBAY KARA | ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5476-8096> | oozbay@bartin.edu.tr

Araştırma Görevlisi, Dr., Bartın Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bartın-Türkiye/ Research Assistant, Dr., Bartın University, Department of Turkish Language and Literature Bartın-Türkiye ROR ID: <https://ror.org/03te4vd35>

Atıf Bilgisi/Citation: Özbay Kara, Özge. "Musahip Mustafa Paşa'nın Mahmilikten Hamiliőe Uzanan Yolculuőu". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 33 (Aralık 2024), 390-403, <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1545885> / Özbay Kara, Özge. "The Journey of Musahip Mustafa Pasha From Being A Patronised Person To Becoming A Patron". *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 33 (December 2024), 390-403, <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1545885>

Geliő Tarihi/Date of Submission: 09.09.2024

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 14.10.2024

Yayım Tarihi/Date of Publication: 30.12.2024

Deđerlendirme/Peer-Review: İki Dıő Hakem-Çift Taraflı Körleme/Double anonymized-Two External

Arařtırma Makalesi/Research Article

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduőu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./ It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı – Turnitin

Etik Bildirim/Complaints: divanedebiyatidergisi@gmail.com

Çıkar Çatıőması/Conflicts of Interest: Çıkar çatıőması beyan edilmemiőtir/The author(s) has no conflict of interest to declare

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dıő fon kullanılmamıőtır/The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalıőmaları [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır/ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Bu çalışma, Prof. Dr. Mücahit Kaçar danıőmanlıėında 2023 yılında tamamlanan "IV. Mehmet Devri Türkçe Yazılı Kültür ve Himaye Geleneği" başlıklı doktora tezinden üretilmiőtir. Makale konusu, ilgili bölümün gözden geçirilerek düzenlenmiő ve geniőletilerek farklı boyutlarıyla ele alınmış hâlidir.

ISSN: 1308-6553

e-ISSN: 2792-0836

ÖZET

Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra Osmanlı'nın en uzun saltanat süren ikinci hükümdarı IV. Mehmet'in musahibi, veziri ve damadı olması dolayısıyla devrin önemli figürlerinden biri olan Musahip Mustafa Paşa, bulunduğu statünün kendisine sağladığı imkânlarla bir hamî konumuna erişmiştir. Enderun'da eğitimini tamamladıktan sonra Hazine Odası'nda Mustafa Ağa olarak başladığı saray hizmetine Has Oda'da devam etmiş, padişah musahibi olduktan sonra onun için ikbal günleri başlamıştır. Padişah-ı makbul olarak nitelenen Mustafa Ağa, kısa sürede sultanın güvenini kazanmış ve kendisine ikinci vezirlik tevcih edilmiştir. Ağalıktan paşalığa uzanan bu yolculuk; rikâb-ı hümayûn kaymakamlığı, seraskerlik, kaptanıderyalık ve Boğaz muhafızlığı görevleri ile devam etmiştir. Babası da bir musikişinas ve şair olan Mustafa Paşa, aileden gelen edebiyat ve sanat merakına hattatlık meziyetini de eklemiştir. Günümüze ulaşan tek şiiri oluşu dolayısıyla onu bir edebiyat muhibi olarak tanımlamak daha doğrudur. Biyografik kaynaklarda ve manzumelerde ilim ve sanat erbabının hamisi olarak tavsif edilmiş, özellikle cömertliği ile birçok methiyeye konu olmuştur. Paşa'nın teşviki ile yazılan eserlerin yanı sıra kendisine ithaf ve takdim edilen eserler/manzumeler olduğu tespit edilmiştir. Methi vesilesiyle pek çok kaside kaleme alınmış; banilik faaliyetleri üzerine tarihler düşürülmüş ve Hatice Sultan ile nikâhını tebrik maksadıyla şiirler yazılmıştır. Bu çalışmada, Musahip Mustafa Paşa'nın himaye muhiti ele alınacak, ona sunulan eser ve manzumeler etraflıca değerlendirilecek ve bu metinlerde kendisi için kullanılan methiye unsurları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler: XVII. asır, IV. Mehmet, Musahip Mustafa Paşa, himaye geleneği, hamî, mahmi.

THE JOURNEY OF MUSAHIP MUSTAFA PASHA FROM BEING A PATRONISED PERSON TO BECOMING A PATRON

ABSTRACT

As the vizier, companion and son-in-law of Mehmet IV, the second longest reigning ruler of the Ottoman Empire after Suleiman the Magnificent, Musahip Mustafa Pasha, who was one of the important figures of the period, reached a position of patronage with the opportunities provided to him by his status. After completing his education in Enderun, Mustafa Agha started his palace service as Mustafa Ağa in the Treasury Room and continued his service in the Privy Chamber. Mustafa Agha, who was described as the sultan's favourite, gained the sultan's trust in a short time and was appointed as the second vizier. This journey from agha to pasha continued with the posts of district governor of the rikab-ı hümayun, chief soldier, chief captain and Bosphorus guard. Mustafa Pasha, whose father was a music lover and poet, added the talent of calligraphy to his family's interest in literature and art. As this is his only surviving poem, it is more accurate to describe him as a literary enthusiast. According to biographical sources and poetry, he patronized scholars and artisans, and his generosity was praised in many eulogies. There were works dedicated and presented to the pasha in addition to the works written with his encouragement. Poems were written to congratulate his marriage to Hatice Sultan, as well as on the occasion of his eulogy. This study discusses Musahip Mustafa Pasha's circle of patrons, evaluates the works and verses dedicated to him in detail, and emphasises the elements of eulogy used for him in these texts.

Keywords: 17th century, Mehmet IV, Musahip Mustafa Paşa, patronage tradition, patron, patronised.

Giriş

Telif uygulamasının eser sahiplerini maddi-manevi teminat altına almadığı dönemlerde ilmî, edebî ve sanatsal üretimin teşvik ve sürekliliğini sağlamanın bir yolu olarak ortaya çıkan himaye geleneği, klasik Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Son dönemlerde yazılı kültür ve himaye geleneği üzerine yapılan çalışmaların artışı ile hamiliğin ilim, edebiyat ve sanatın gelişiminde ne denli stratejik bir rolü olduğu ortaya konulmaktadır. İktidar perspektifinden prestij, beka ve sadakat temin eden himaye; mahmiye ise korunma, refah ve şöhrat vadeder. Bu anlamda karşılıklı bir itibar müessesesi oluşmakla birlikte esas kazanım ilim, edebiyat ve sanatın tekâmülüdür. Himaye ve intisap ağlarında hiyerarşinin önemi büyüktür. Üretici her zaman hiyerarşinin en üst basamağını hedefler, çünkü onun takdir ve beğenisini kazanmak elde edilebilecek en büyük taltiftir. Osmanlı'da himaye geleneğinin bu denli sistematik ilerlemesinin nedenlerinden biri de müstakbel sultanlar ve idarecilerin almış oldukları nitelikli eğitimidir. Ekseriyetle rafine bir edebî zevke sahip olup kendileri de üretime iştirak eden yöneticiler, eleştirmen gözüyle bakabildikleri ve haz alabildikleri eserlerin üretimini teşvik ederek ortaya daha kalifiye ürünler çıkmasına vesile olurlar. Eserlerin üretim süreci dikey bir zeminde farklı biçimlerde tezahür edebilir. Haminin talebi yahut teşviki üzerine üretilen eserlerin yanı sıra ona ithafen ve onun methi vesilesiyle kaleme alınan manzumeler yazıldığı gibi vakıf eserleri ve banilik faaliyetleri dolayısıyla haminin övüldüğü, yardım ve mansıp arzusunun dile getirildiği, haminin ilgi ve beğeni alanına yönelik eserler tertip ve hediye edildiği de görülmektedir. Yapılan araştırmalar, himaye ilişkilerinin sadece padişah tekelinde olmadığını, sadrazam, şeyhülislam, valide sultanlar, harem ağaları, çeşitli mevkilerdeki devlet görevlilerinin yanı sıra şairlere uzanan geniş bir kitleyi sınırları içinde aldığı göstermektedir.

Himaye geleneği üzerine yapılan çalışmalar edebiyat tarihi ve yazılı kültüre katkı sunmasının yanı sıra sanatın ve sanatçının gelişimine etki eden faktör ve şahsiyetleri ortaya koyması bakımından da önem arz etmektedir. Böylelikle hamilerin şahsi temayül ve merakları tespit edilebildiği gibi bu etkileşimin dönemin edebî ürünleri üzerindeki tesiri de idrak edilebilmektedir. Bu çalışmalarda farklı metot ve usuller izlendiği görülür. Bazı araştırmalar dönem merkezli ele alınıp bu dönemin şahsiyet ve eserleri üzerinden himaye ilişkilerini ortaya koyarken, bazı çalışmalar bir hamî etrafında teşekkül eden edebî muhiti tespit etmektedir (Öztürk 2024, Şahin 2019). Himaye ilişkilerinin tespitinde edebî ürünlerin yanı sıra biyografik eserlerdeki bilgiler ve arşiv belgeleri de kaynak teşkil etmektedir. Mücahit Kaçar, klasik Türk edebiyatı çalışmalarının geçmişten günümüze mesele, konu ve problemlerini ele aldığı makalesinde alandaki eksiklik ve araştırmacılara düşen vazifelere de değinerek bir başlığı "Edebî Muhit, Himaye ve Kitap Kültürü"ne ayırmıştır (2024). Bu bölümde, son dönemlerde araştırmacılar için yeni bir çalışma alanı olarak rağbet gören bu konular üzerine birtakım öncü çalışmalar yapıldığına ancak himaye ilişkilerinin henüz tam anlamıyla ortaya konulmadığına dikkat çekmektedir. Bu makalenin amacı, himaye çalışmalarına küçük de olsa bir katkı sağlamaktır.

Kendisi de Vefâ mahlasıyla şiirler yazan ve bir edebiyat muhibi olan IV. Mehmet'in devrinde de (sal. 1648-1687) sultan lider konumunda olmakla birlikte Köprülülerin başını çektiği sadrazamlar, şeyhülislam, valide sultanlar, harem ağaları ve diğer devlet büyükleri tarafından himaye geleneğinin sürdürüldüğü görülmektedir. Asrın başında sancak uygulamasının kaldırılmasıyla birlikte ilim ve saltanatın merkezi olma vasfını daha da güçlendiren İstanbul, bu dönemde müellif, mütercim ve şarihlerin hedeflediği konum olmuştur. Dolayısıyla hemen tüm şairler, iktidar ve edebiyatın kalbi olan bu şehre gelerek hiyerarşinin en üst mertebesine ulaşma gayreti içinde olmuşlardır. Bu çalışmanın çıkış noktası IV. Mehmet devrinde hamilik yönüyle öne çıkan isimlerin sultanı takiben Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa ve vezir Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın ardından Musahip Mustafa Paşa oluşudur (Özbay Kara 2023: 573). Onun devrinde önemli bir figür olduğunu Hazine Odası'ndan musahipliğe, oradan vezaret ve damatlığa uzanan yolculuğundan anlamak mümkündür.

Enderun eğitiminden geçmiş olan Musahip Mustafa Paşa, hazine odasındaki görevinden sonra Has Oda, ikinci vezirlik, rikâb-ı hümayun kaymakamlığı, kaptanıderyalık, seraskerlik, Boğaz muhafızlığı gibi görevlerde bulunmasına rağmen kaynaklarda ve manzumelerde devlet adamlığı yahut idari başarılarıyla anılmak yerine hünkâr damatlığı, musahiplik ve sanat hamiliği yönüyle ön plana çıkmaktadır. Daha evvel yapılan araştırmalarda Musahip Mustafa Paşa'nın hamilik yönü sadece Nâbî ile intisap ilişkisi bağlamında işlenmiş olup hamî sıfatı bütüncül olarak ele alınmamıştır. Özlem Ercan, Nâbî'nin Musahip Mustafa Paşa'ya yazdığı şiirleri değerlendirerek Paşa ile olan ilişkisini ve şiirlerde kullandığı methiye unsurlarını ortaya koymuştur (2023: 568-584). Bu yazıda Paşa'nın himaye muhiti tespit edilerek kendisine takdim edilen eserlerde hangi yönleri ile methedildiği ortaya konulacaktır.

Musahip Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Şahsiyeti

Kuloğlu Süleyman adında şair ve musikişinas bir zatın oğlu olan Mustafa Paşa, Bolu'da dünyaya gelmiş, devrin iktidar ve ilim membaı İstanbul'a gelerek Enderun'da öğrenim görmüş ve saray teşkilatına dâhil olmuştur. İlk hazine odasında göreve başlayan ve ardından Zilhicce 1073/Temmuz 1663 tarihinde Has Oda'ya nakledilen Mustafa Ağa, bu

süreçte hizmetleri ile padişahın dikkatini celbederek 1 Muharrem 1074/5 Ağustos 1663 tarihinde üç tuğ ile padişah musahipliği mertebesine erişmiştir. Daha sonra sultanın kızını paşa ile nikâhlama düşüncesinin de tesiriyle 28 Muharrem 1077/31 Temmuz 1666 tarihinde ikinci vezir tayin edilmiş, hatta o gün tertip edilmesi beklenen divan toplanmayarak devlet erkânının da katılımı ile Musahip Mustafa Paşa'nın vezirlik töreni icra edilmiştir. Ertesi gün Şeyhülislam Minkarizâde Yahya Efendi, Vaiz Vanî Mehmet Efendi ve Nakibüleşraf Kudsizâde Efendi de Mustafa Paşa'nın terfisini kutlamak için kendisini ziyaret etmiş ve samur kürkleri hediye etmişlerdir. Sultanın sır kâtibi ve müverrihliği görevinde bulunan Nişancı Abdî Paşa'nın *Vekâyinâme*'sinde Has Oda görevine başlayan Mustafa Ağa'nın vezirliğe yükselerek Mustafa Paşa oluşunu ve görev silsilesini takip etmek mümkündür. 1083/1672-1673 tarihinde rikâb-ı hümâyûn hizmetinde yer almış, 9 Şaban 1084/19 Kasım 1673 tarihinde rikâb-ı hümâyûn kaymakamı olmuş, Muharrem 1095/Aralık 1683'te kaptanıderya olmuş, Muharrem 1096/Ocak 1685 Mora seraskerliği yapmış, Şevval 1096/Ağustos-Eylül 1685 tarihinde Boğaz muhafızı olarak tayin edilmiş ölene dek bu görevi sürdürmüştür (Derin 2009: 159, 243, 244, 415; Ekinci 2018: 1722). Görev silsilesine bakıldığında yaklaşık yirmi sene sultanın hizmetinde bulunduğu görülmektedir.

Esasen musahiplerin vezir tayin edilmesi teamüllere aykırı bir durum olup bu terfi, göreve getirilen şahsiyetlere atfedilen öneme işaret eder. Bunun bilinen örneklerinden biri, Kanuni Sultan Süleyman'ın Has Oda görevlisi İbrahim Paşa'yı önce vezir tayin ederek kızını nikâhlaması ve sadrazamlık makamına dek yükseltmesidir. Kaynaklarda makbul-i padişah olarak anılan Musahip Mustafa Paşa da sultana hem vezirlik hem musahiplik hem de damatlık etmiş önemli bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci vezirlik mevkisinden sonra 1672 tarihinde IV. Mehmet ile Kamanîçe Seferi'ne katılmış ve bundan kısa bir müddet sonra Şaban 1084/Kasım 1673 tarihinde rikâb-ı hümâyûn kaymakamlığına getirilmiştir. İki yıl sonra Edirne'de düzenlenen görkemli bir şenlikle Hatice Sultan ile evlenerek hünkâr damadı olmuştur. Kendisinin vezirliği zamanında Köprülüzâde Fazıl Ahmet Paşa'nın sadarete olması sebebiyle devlet işleri işe çok iştigal etmediği görülmektedir. Mustafa Paşa, *Sicill-i Osmanî'ye* göre yıllarca gut hastalığı ile mücadele etmiş ve Zilkade 1097/Eylül-Ekim 1686, *Vekâyi'u'l-Fuzâlâ* ve *Tuhfe-i Hattatîn'e* göre ise Zilkade 1096/Eylül-Ekim 1685 tarihinde vefat etmiştir (Kahraman vd. 1996: 1263; Koç 2014: 488). Paşanın mizacı ve şahsiyeti "*ilm ü ma'ârif ile meşhûr, 'âlf-himmet, Bermekî-menkabet*" olarak tavsif edilmektedir (Ekinci 2018: 1722).

Kaynaklarda ilmî ve edebî kişiliğine dair Arapça ve Farsçaya hâkim olduğu ve Belgradî Mehmed Efendi'den hat meşk ettiği bilinen Musahip Mustafa Paşa'nın şimdiye dek tespit edilebilen tek şiiri Şeyhî'nin *Vekâyi'u'l-Fuzâlâ*'sında kayıtlı olan "*Resûlallâh*" redifli naatıdır (Ekinci 2018: 1722-1723). Şiirlerinin *mahlâstan ârî* ve *güzîde* olduğu ve -kuvvetle muhtemel babasının da tesiri ile- musikiye aşına olduğu aktarılmaktadır (Koç 2014: 488; Kahraman vd. 1996: 1263).

Mustafa Paşa'nın birçok vakıf eseri de bulunmaktadır. Kanlı Göl adıyla bilinen bir arsayı temlik ederek bu arsanın üzerine hamam, han, kahvehane, tahmis, dükkânlar ve mahzen yaptırmış; Şekerfuruş Mahalle Mescidi'ni tecdit ettirerek yanına muallimhane ve yazlık namazgâh ilave ettirmiş; Taşkapı Darü'l-hadis Medresesi, şadırvanı ve avlusu ile Konya içerisinde ve çevresinde on iki adet çeşme inşa ettirmiştir (Ağaoğlu 2024: 378).

Bir Haminin Doğuşu

Bolu'dan İstanbul'a geldikten sonra Enderun'a girişi ve eğitimini tamamlayıp Hazine Oda'sında görev almasının Mustafa Paşa'nın hayatının kırılma noktası olduğu söylenebilir. Buradaki hizmetleri ile dikkat çeken Mustafa Paşa, padişaha en yakın statülerden birini elde ederek musahiplik ünvanını almış ve IV. Mehmet'in önce hizmetkârı ardından da mahmisi konumuna ulaşmıştır. Padişah kendisine duyduğu güven ve muhabbeti kızını nikâhlama düşüncesi ile ortaya koymuş; kuvvetle muhtemel bu düşüncesi nedeniyle Mustafa Paşa'ya ikinci vezirlik görevini tevcih etmiştir. 1663'te Has Oda hizmetinden 1666'da vezirliğe, 1672'de rikâb-ı hümâyûn kaymakamlığına getirilen Mustafa Paşa 1675'te sultanın kerimesi Hatice Sultan ile nikâhlanarak musahiplik ve vezirlik ünvanlarına bir yenisini ekleyerek hünkâr damadı olmuştur. Kültürel donanım musahipten beklenen bir niteliktir. Mustafa Paşa da musikiye olan meyli, hattatlığı ve edebiyata olan ilgisi ile bu nitelikleri bünyesinde barındıran bir zattır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, sultanın musiki ve şiir alanında Musahip Mustafa Paşa, Çöğürücü Osman, Neyzen Mehmed Çelebi, Kemânî Ahmed Çelebi, Hanende Receb Çelebi gibi isimleri dinlemekten keyif aldığını, Derviş Fennî'nin neyzenliğini beğendiği aktarmaktadır (Uzunçarşılı 2014: 136).

IV. Mehmet av merakı ile nam salmış ve hatta saltanatını bu tutkusu gerekçe gösterilerek kaybetmiş bir hükümdardır. Musahip Mustafa Paşa'nın hizmetkârı ve mahmisi olduğu sultanın bu av merasimlerinde yanında bulunmuş, ona muhtelif hediyeler takdim etmiştir. 20 Rebiülevvel 1075/10 Kasım 1664'te Yanbolu mevkisinde sürgün avında iken Mustafa Paşa'nın sultana ikisi Arap atı olan üç cins at hediye ettiğini ve karşılığında bir samur kürk ve hilat ile taltif edildiğini aktarılmaktadır (Hammer 1947: 130). Sultanın av merasimleri dolayısıyla ikinci ikametgâhı olan Edirne'de iken kendisine 7 Zilhicce 1075/21 Haziran 1665'te bir îdiyye ile iki küheylan hediye ettiği aktarılmaktadır

(Derin 2009: 194). 13 Safer 1077/15 Ağustos 1666 tarihinde ise sultanı sarayında ağırlayan Mustafa Paşa kendisine mücevherle bezeli samur kürk, murassa altın bir kemer, sorguç ve altından bir hançer, mükemmel ve müzeyyen atlar takdim etmiş, her yeri metrelerce kumaş bezemiş, altın ve akçelerle donatmıştır (Derin 2009: 244, 245). Bu yakınlık kendisine en kıymetli rütbelere biri olan hünkâr damatlığını getirmiş ve 1675'te sultanın kerimesi Hatice Sultan ile evliliğine vesile olmuştur. 1675'te Edirne'de düzenlenen sür-ı hümayunda sultanın şehzadelerinin sünneti ve kızının nikâhu bir arada yapılmış ve bu düğün görkemli şenliklere sahne olmuştur. Mustafa Paşa, Şehzade Mustafa ve Ahmet'in sünnet merasiminde hem sultana hem de şehzadelere hediyeler sunmuştur. IV. Mehmet'e coğrafya eseri olan *Kitâb-ı Acâibü'l-Mahlûkât*; Şehzade Mustafa'ya *Dîvân-ı Hâfız* ve *Mecâlisü'l-Uşşâk* adlı edebî eserleri hediye etmiştir (Özbay Kara 2023: 43). Mahmilikle başlayan bu yolculuk, Paşa'nın edebiyat hamiliği ile devam etmiştir.

Musahip Mustafa Paşa'nın Hamiliği

Musahip Mustafa Paşa'nın himaye ve intisap ilişkilerinin tespitinde, devrin birincil kaynakları olan şair ve münşilerin eserleri ile biyografik kaynaklarda aktarılan bilgiler esas alınmıştır. Elde edilen veriler ışığında Musahip Mustafa Paşa'nın Abdülbaki Ârif (öl. 1713-1714), Feyzî Hasan (öl. 1695-1696?), Nâbî Yusuf (öl. 1712), Nâlî Mehmed (öl. 1675), Nazîm Yahyâ (öl. 1727), Nedîm-i Kadîm (öl. 1670), Neşâtî Ahmed (öl. 1675), Rüşdî Ahmed (öl. 1700), Sâbir Pârsâ (öl. 1679-1680), Sa'dî tahallus eden Hafızzâde Seyyid Mehmed (öl. 1693), Sâmi Yunus (öl. 1685), Sırrî İbrahim (öl. 1699-1700), Şu'ûrî Hasan (öl. 1693-94), Tâlib Ahmed (öl. 1674-75), Tâlib Mehmed / Âzim (öl. 1706), Va'dî Ahmed (öl. 1682-83), Zekî Halil (öl. 1715) ile etkileşimde bulunduğu görülmektedir.

Paşanın himaye muhiti ele alınırken öncelikle Paşa'ya ithaf ve takdim edilen eserler zikredilecek, ardından Paşa'nın methi, şahsi hayatının mühim hadiseleri veya baniliği vesilesiyle kendisine yazılan manzumelerden sözü edilecek, akabinde intisap veya farklı gerekçeler ile himaye muhitine dâhil olan isimlere yer verilecektir. Kendisine yazılan manzumelerde hangi yönleri ile övüldüğü ve nasıl betimlendiği üzerinde durulacaktır. Makalenin amacı edebî himaye ilişkisini tespit etmek olduğundan mahmilere hayatına dair bilgilere gerekmedikçe yer verilmeyecektir.

Musahip Mustafa Paşa'ya İthaf ve Takdim Edilen Eserler

Musahip Mustafa Paşa'ya takdim edilen eserlerden ilki dinî ve ahlaki muhtevalı bir mesnevi olan *Tuhfetü'l-Emsâl*'dir. Mesnevinin müellifi Konya'da doğan ve daha sonra İstanbul'a gelerek burada muhtelif müderrislik görevlerinde bulunan Nâlî Mehmed Efendi (öl. 1675), bir müddet Medine kadılığı yaptıktan sonra azledilerek İstanbul'a gelmiş, eserini 1082/1671 tarihinde tamamlamış ve büyük olasılıkla İstanbul'da bulunduğu bu dönemde ikinci vezirlik mevkisinde bulunan Musahip Mustafa Paşa'ya takdim etmiştir (Selçuk 2017: 2). Eserinde paşayı överken *dür-i bahr-i kerem, dür-i deryâ-yı kemâlât-ı cûd, Âsaf-ı devrân, fazl ile fâris-i meydân, şîr-i vegâ, sâhib-i seyf u kalem, makbûl-ı şâh, dür-i deryâ-yı kemâlât-ı cûd* (Mes. 418-441) gibi sıfatlar kullanan şair; paşayı Hz. Süleyman'ın meşhur veziri Âsaf ile özdeştirmiş, onu cömertlik denizinin incisi, iyilik ve cömertlik meydanının askeri, savaş meydanının arslanı/yiğidi, kılıç ve kalem ustası, sultanın makbulü olarak tavsif etmiştir. Allah onun temiz tabiatını fazilet, hüner ve cömertlikten yaratmış, ariflerin gözü onun gibi mübarek bir vezir görmemiş, meclisine gelen herkes onun lütuflarından nasibini almıştır. Nâlî de bu talihi isimlerden biri olmuştur.

Ey dür-i deryâ-yı kemâlât-ı cûd

Nâlî-i efgende vü hem bî-vücûd

Nâm-ı şerîfüne yazup bir kitâb

Eyledi iklîl-i ser-i âftâb (Mes.440-441) (Selçuk 2017: 69-72)

Şairin bir diğer mesnevisi, kaynağını Kur'an-ı Kerim ve *Mesnevî-i Ma'nevî*'den alan dinî-tasavvufi hikâyelerle örülü 1143 beyitlik *Miftâh-ı Heft-kân* da 1084/1673'te tamamlanarak paşaya sunulmuştur (Savaş, 2002). Nâlî'nin 1675'te Selanik kadılığı görevine kadar İstanbul'da bulunduğu ve kendisine tahsis edilen arpalıklar ile hayatını idame ettirdiği bilinmekte olup Paşa da bu dönemde rikâb-ı hümayunda görev yapmaktadır. Şair, bu iki esere ilaveten Mustafa Paşa'ya ithafen 7 kaside ve bir tarih kaleme almış olup bu şiirler çalışmanın ilerleyen kısımlarında incelenecektir.

Mustafa Paşa'nın mahmisi olan bir diğer isim Sâmi Yunus (öl. 1685)'tur. Musul doğumlu şair, memleketinde ve Diyarbakır'da görev yaptıktan sonra IV. Mehmet saltanatında Mustafa Paşa'nın daveti ile İstanbul'a gelerek kendisine intisap etmiş ve onun nedimlerinden biri olmuştur:

"...âsitân-ı hüma-âşiyân-ı devlet-i 'aliyyeye gelip pâdişâh-ı cihân Sultân Mehmed Hân-ı Râbi' devrinde vezîr-i sâni dâmâd-ı sultânî Musâhib Mustafa Paşa cenâbına intisâb edip haylî zamân ol sâhib-sa'âdetin nedîm ü musâhibi olup..." (Çapan 2005: 1612)

Sâmî, *Âsafnâme* adıyla 1299 beyitlik bir mesnevi yazmış ve methiyede padişahın övgüsüne 14 beyit ayırırken hâtime bölümünde *Der-Sitâyîş-i Vezîr-i A'zâm Âsâf Musâhib Paşâ-yı Mu'azzam* başlığı altında Hz. Süleyman'ın sadık veziri Âsaf ile özdeşleştirdiği bölümle birlikte Musahip Mustafa Paşa'yı 96 beyit boyunca övmüştür (Arslan 1987: 69-79, 166-169). Şairin mesnevisini yazdığı tarih bilinmemekle birlikte paşanın 28 Muharrem 1077/31 Temmuz 1666 tarihinden sonra ikinci vezirlik görevindeyken yazılmış olduğu anlaşılmaktadır. Musahip Mustafa Paşa'nın vasıf ve meziyetlerinden övgüyle söz edilen bir methiyenin bulunduğu bu mesnevinin *Âsafnâme* adını alması da müellif tarafından bu gerekçe ile açıklanmıştır:

Alup deste ney-i mu'cîz-beyânı

Getürdüm nazma bu nev-dâsitânı

Çü evsâfidur ol sadr-ı enânun

Kodum nâmını Âsafnâme anun (Mes.100-101) (Arslan 1987: 68-69)

Eserin adını verme nedenini söyledikten sonra paşayı *nedîm-i bezm-i hâs-ı şâh-ı âlem, a'del, Nizâmü'l-mülk-i sâni, vezîr-i bî-nazîr-i pâk-meşreb, ferîdûn-haşmet, seyyâre-mevkeb, 'akl-ı evvel, Hızr-ı ahder, mu'cîz-âsâ, zamîr-i pâki hûrşîd-incilâ, mir'ât-ı zamîr-i tâb-nâk* gibi sıfatlarla över; onun âlemlerin şahı IV. Mehmet'in nedimi olduğunu, adaletini, cömertliğini vurgulayarak saadet hizmetinin devamını temenni eder (Mes. 102-160). Hâtime bölümünde ise *vezîr-i pâk-sîret, ziyâ-yı merdüm-i çeşm-i basîret, mazhar-ı lutf-ı ilâhî, enîs-i bezm-i hâs-ı pâdişâhî, dîr-i deryâ-yı dâniş, kân-ı irfân, güzîd-i nevber-i bûstân-ı irfân, vezîr-i bî-nâzîr-i şehriyârî, mehâmîd-pîşe, mahmûdî'l-hasâil, âdil, gül-i sad-berk-i gülzâr-ı fütüvvet, bahâ-yı bahr-ı hikmet, tehemten-savlet, şîrîn-kelâm, kâmil* sözleri ile Mustafa Paşa'yı temiz tabiatlı, basiretli, padişahın yareni, ilim deryasının incisi, irfan kaynağı, irfan bostanının mümtaz meyvesi, sultanın eşsiz veziri, övülmeye layık, adil, cömertlik bahçesinin katmerli gülü, hikmet denizinin kıymetlisi, kahraman mizaçlı, yiğit, güzel söz söyleyen kâmil bir şahsiyet olarak tanımlar (Mes.1256-1299) (Arslan 1987: 69-73).

Gulâmun oldum oldum mîr-i 'âlem

Yogîken 'izzetüm oldum mükerrem

Beni mahsûd u akrân itdi lutfun

Beni meşhûd u devrân itdi lutfun (Mes.1272-73) (Arslan 1987: 167)

Sâmî bu övgülerine paşanın inam ve ihsanları ile refah bulduğunu ve bunun çevresinde kıskançlığa neden olduğunu, hamisinin şefkati ve merhametinden feyz aldığını, güzel söz söylemeye takati kalmamışken onun övgüsüyle yeniden dile geldiğini ifade ederek onun lütuflarından mahrum kalmama temennisi ile sözlerini tamamlar.

Hayatına dair bilgiler sınırlı olmakla birlikte Halep doğumlu olduğu ve divan-ı hümayun kâtipliği görevinde bulunduğu bilinen **Şu'ûrî** Hasan (öl. 1693-1694) (Çapan 2005: 316-318), iyi bir Farsça sözlük eksikliğini giderme gayesiyle yazdığı bir sözlük ve bundan müntehap olarak hazırladığı iki eseri Mustafa Paşa'ya takdim etmiştir.

Şu'ûrî, ilk olarak on iki yıllık bir emeğin ürünü Farsça-Türkçe bir sözlük olan *Ferheng-i Şu'ûrî* adlı eserini 1092/1681-82 tarihinde tamamlamıştır (Yılmaz 2019: 27-37). Bu eserinde onu *şeref-bahşâ-yı milket-i fazl u irfân, zînet-fermâ-yı mesned-i sadr-ı dîvân, tâlî'â-ârâ-yı arsa-i sipîhr-i ikbâl, râfi'-i elviye-i nâmûs-ı saltanat, hâmi-i evdiye-i dîn u devlet, fâris-i hutta-i 'izz u sa'âdet, süvâr-ı semend-i fazl u efdâl, merci'-i ashâb-ı istihkâk, mecma'-ı mekârim-i ahlâk, sipîhr-i mekremetin âfitâb-ı ziyâ-gusteri, râfi'-i a'lâm-ı feth u nusret, vezîr-i a'zam-ı Âsaf-nazîr* gibi sıfatlarla tavsif etmiştir (Yılmaz 2019: 57-59). Ona göre Mustafa Paşa irfan ve fazilet ülkesine şeref veren, vezirliğiyle bulunduğu makamı süsleyen, talih göğünün meydanının askeri, saltanat namusunun sancağının taşıyıcısı, din ve devlet vadisinin koruyucusu, mutluluk ve azamet ülkesinin askeri, ihsan ve fazilet atının binicisi, liyakat sahibi, ahlak timsali, cömertlik göğünün ışık saçan güneşi, zafer ve fetih bayrağını yükselten, veziriazam Âsaf'a emsal bir şahsiyettir. Mustafa Paşa'yı tabiatı ve meziyetleri üzerine uzun uzadıya öven müellif, daha sonra Paşa'nın arzusu üzerine eserin ilk cildindeki bazı ifade, kinaye ve deyimleri açıklamak maksadıyla bir seçki hazırlayarak bu eseri de kendisine takdim etmiştir.

İstanbul doğumlu olup burada mahkeme kâtipliği ve başkâtiplik hizmetinde bulunan **Va'dî** Ahmed (öl. 1682-1683), *Heşt Behişt* adlı bir mesnevi yazmış ve bu tarihlerde ikinci vezirlik ve musahiplik görevinde bulunan Mustafa Paşa'ya övgüde bulunmuştur. Dîbâce, tevhid, naat ve mirâciyyenin ardından sekiz meclisten müteşekkil tasavvufi-ahlaki mahiyetteki mesnevisi methiyesinde IV. Mehmet'ten sonra Musahip Mustafa Paşa'nın övgüsüne yer vermiş ve eserini 1087/1676-1677 tarihinde tamamlamıştır (Doğan 2002: 251-261).

Hayatına dair bilgiye ulaşılamayan **Mustafa b. Ahmed Bosnavî'nin** *Zübdetü's-Şürûhü't-Türkiyye* adlı *Kasîde-i Bürde* şerhinin mukaddimesinde eserini Sultan IV. Mehmet'in bu şiiire olan rağbetini bildiğinden ötürü daha önce sadece

Arapça ve Farsçaya şerh edildiğini iddia ettiği bu esere Türkçe bir şerh yazmak gayesiyle kaleme aldığını beyan eder. Akabinde “*ol muhibb-i ‘ulemâ ve melce’-i fukarâ ser-çeşme’-i ihsân ü cûd mazhar-ı eltâf-ı Vedûd olup mukarreb-i pâdişâh-ı nâm-dâr ve makbûl-i şehryâr-ı kâm-kâr Mustafa Aga hazretleri*” sözleriyle eserini tamamladıktan sonra Mustafa Ağa adlı bir zata hediye ettiğini söyler (Gökgöz 2021: 20). Burada kullanılan sıfatlar, Mustafa Paşa’nın Has Oda hizmetinden geliyor olması, başka kaynaklarda da makbul-ı padişah gibi ifadeler ile anılması ve o dönemde sanat hamiliği ile şöhret bulması bu eserin kendisine hediye edildiğini düşündürmektedir. Bu kanaatle yola çıkıldığında, eserin Mustafa Paşa’nın henüz vezir olarak atanmadığı ve Has Oda hizmetinde bulunduğu 1663-1666 tarihleri arasında şerh edildiği akla gelmekte olup ispata muhtaç bu iddia, araştırmacıların dikkatine sunulmuştur.

Tablo 1. Musahip Mustafa Paşa’ya İthaf ve Takdim Edilen Eserler

Şair	Eser	Muhteva	Tarih
Mustafa b. Ahmed Bosnavî	<i>Zübdetü’ş-Şürûh’i-Türkiyye</i>	Kasîde-i Bürde şerhi	1663-1666 (?)
Sâmî Yunus (ö.1685)	<i>Âsâfnâme</i>	Sergüzetnâme türünde mesnevi	1077/1666 sonrası
Nâli Mehmed (ö. 1675)	<i>Tuhfetü’l-Emsâl</i>	Dinî-ahlaki mesnevi	1082/1671
	<i>Miftâh-ı Heft-Kân</i>	Dinî-tasavvufi mesnevi	1084/1673
Va’dî Ahmed (öl. 1682-83)	<i>Heşt-Behişt</i>	Tasavvufi-ahlaki mesnevi	1087/1676-1677
Şu’urî Hasan (öl. 1693-94)	<i>Ferheng-i Şu’urî</i>	Farsça-Türkçe sözlük	1092/1681-82
	<i>Müntehâb-ı Ferheng-i Şu’urî</i>	Farsça-Türkçe sözlük	

Yukarıdaki tabloda Musahip Mustafa Paşa’ya takdim veya ithaf edilen eserler muhteva ve tarihlerine göre sunulmuştur. Elde edilen veriler, sunulan eserlerin ekseriyetle edebî mahiyette olduğunu göstermektedir. Eserlerin sunulduğu kişinin beğeni ve temayülüne uygun olması beklenir. Dolayısıyla bir edebiyat muhibi olan Mustafa Paşa’nın dinî, tasavvufi, ahlaki mesneviler okumayı sevdiği akla gelmektedir. Kasîde-i Bürde şerhi ve sözlük dışında kaleme alınan tüm eserler manzumdur. Öte yandan Farsa-Türkçe bir sözlük kaleme alınması ve kendisinin arzusu üzerine bir seçki hazırlanması da kuvvetle muhtemel Farsçadaki yetkinliğinden ileri gelmektedir. Eser sahipleri arasında Sâmî Yunus’un nedimliği dışında Mustafa Paşa ile yakınlığına dair bilgi bulunan başka şair yoktur. Bu da haminin himmetinin sadece yakın çevresine değil edebî kabiliyeti ile öne çıkan tüm şairlere uzanabildiğinin göstergesidir.

Musahip Mustafa Paşa’ya Yazılan Manzumeler

Çalışmanın bu bölümünde Musahip Mustafa Paşa ile münasebeti tespit edilen şairlerin divanlarında ona yazmış oldukları mesnevi, kaside, müzeyyel gazel, kıta ve tarihler tespit edilmiş; bunlarda kullanılan övgü terimleri irdelenmiş ve paşanın etkileşim içinde olduğu şairler ile eserleri, kendisine sunulan manzumelerin niceliği esas alınarak incelenmiştir.

Musahip Mustafa Paşa’nın himaye muhitinin en önde gelen ismi Nâbî Yusuf (öl. 1712)’tur. Paşanın şair ile olan ilişkisi edebî himaye ve nedimlik ilişkisinin ötesinde bir muhabbete ulaşmış olup şairin şahsi ihtiyaç ve taleplerinin karşılanması noktasına erişmiştir. Biyografik kaynaklardan Nâbî’nin Musahip Mustafa ile olan ilişkisine en geniş yer ayıran Sâlim’in *Tezkiretü’ş-Şu’arâ’sı* olmuştur. Nâbî, Urfa’dan İstanbul’a geldikten sonra Paşa’nın önce divan kâtibi, ardından da nedimi ve mahmisi olmuştur (İnce 2018: 413). İntisap ilişkilerinin sürekliliği bakımından önemli isimlerden biri olan Nâbî, IV. Mehmet devrinden itibaren dört hükümdarın saltanatına tanıklık etmiş; Musahip Mustafa Paşa ve Sadrazam Râmî Mehmed Paşa’nın desteği ve aracılığı ile uzun müddet ve neredeyse kesintisiz himaye gören bir şair konumundadır. Musahip Mustafa Paşa’ya olan muhabbetini *Münşe’at*’ında “*Hakikatli, mahabbetli, sadâkatli, meveddetli, hem-zânû-yı encümen-i mahabbetüm ve hem-pehlû-yı lihâfe-i ülfetüm, cânumdan ‘azîzüm ve hayâtumdan lezîzüm efendüm hazretleri...*” sözleriyle dile getirmektedir (Oktay 2017: 480).

Nâbî, Paşa’ya 1 mesnevi (Mes.7), 4 kaside (K.9, K.10, K.11, K.12), 5 tarih (Tar.2, Tar.3, Tar.12, Tar.28, Tar.29) ve 1 müzeyyel gazel (G.782) kaleme almıştır. Mesnevîde mahmiliğine kadar olan süreci anlatan şair; ikisi methiye, biri îdiyye, biri azliyye türündeki kasidelerinin övgü kısımları haricinde talep ve meramını ifade etmekten geri durmamıştır. İkisi

1072/1661-1662'de sakal bırakmasına, biri 1081/1670-1671'de yaptırdığı çeşmeye, biri aynı tarihte oğlunun doğumuna ve biri de 1088/1677-1678'de ok atışına olmak üzere beş tarih manzumesi yazmıştır. Nâbî'nin methiyeleri siyasi kimliğinden çok paşanın cömertliği, ihsanları, mizacı ve hamiliği üzerine yoğunlaşmaktadır.* Paşanın sakal bırakışından ok atışına, oğlunun doğumundan yaptırdığı çeşmeye dek tarih düşürmesi onun hayatına ne kadar tanıklık ettiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Mustafa Öztürk, Nâbî'nin IV. Mehmet ile olan ilişkisinin Musahip Mustafa Paşa, III. Ahmed ile olan ilişkisinin Şehit Ali Paşa üzerinden gerçekleştiğine ve bu iki haminin de padişah damadı olduğuna dikkat çekmektedir (2015: 264). Bu tespit, edebî himaye ağlarında iktidara yakın odakların ne denli önemli rol oynadığının da bir kanıtıdır.

Paşa'ya iki mesnevi ithaf eden Nâlî Mehmed (öl. 1675) ona *Dîvân*'ında da manzumeler yazmıştır. Cömertliğini beyitlerce methettiği Musahip Mustafa Paşa'ya 7 kaside (K.28, K.29, K.30, K.31, K.32, K.33, K.34) kaleme almış ve 1085/1674-1675'te yaptırdığı kasır için bir tarih (Tar. 31) düşürmüştür (Çaldak 2010: 111-140, 199). Kasidelerinde Paşa'yı *yem-i mekârim-i ahlâk, menba'-ı ihsân, himemde Hâtem, dehre 'alem, hünerverân-ı cihân, sipihr-i kerem, şems-i burc-ı lutf u himem* (K.28); *kerem-perver, şems-ahter, Hâtem-çâker* (K.29); *musâhib-i şeh-i kişver-güşâ vü kişver-dâd, neheng-i kulzüm-i peykâr, bebr-i bîşe-i ceng, 'utûf, ma'den-i cûd, sehâ kerîm ü cevâd, vezîr-i mükerrem, yem-i 'atâ vü kerem* (K.31); *bedr-i kerem, sipihr-i ihsân, gerdûn-ı sehânun âftâbı, küremâ vü eshiyânun bî-misli-güzîn ü intihâbı, kûh-ı fütüvvet* (K.33); *pertev-i neyyir-i sipihr-i kerem, bahr-ı cûd u 'atâ veliyy-i ni'âm, Musâhib Mustafâ Paşa-yı Cem-câh, vegâda Rüstem, sehâda Hâtem, cenâb-ı hazret-i destûr-ı ekrem, yem-i cûd, Âsaf-ı sâni, dil-âgâh* (K.34) gibi sözlerle metheder. Şaire göre; ahlak ve cömertlikte deniz gibi olan Paşa ihsan kaynağı, cömertlikte Hâtem-i Tâi emsali, zamanında örnek bir şahsiyet, hünerli, lütuf ve ihsanda gökyüzü ve güneş, fatih ve adil sultanın musahibi, cenk denizinin timsahı, savaş ormanının kaplanı, merhametli, saygıdeğer, mert, devrin Âsaf'ı, anlayışlı bir şahsiyet olarak övülmektedir. Bu meziyetler içinde en çok vurgulanan özelliği pek çok teşbih ve betimleme ile anlatılan cömertliğidir. Paşanın yaptırdığı kasır için de tarih düşüren şair, onun cömertliğini hem hamilik hem de banilik yönüyle ele almaktadır.

Hünerverân-ı cihân olmuş idi pejmürde

Şemîm-i lutf u 'atâsıyla oldılar handân (K.28/14)

Nigâh-ı lutfun ile nâ'il oldum arpalığa

Düşüp zamânuma fi'l-cümle resm-i vakt-i hasad (K.31/33) (Çaldak 2010: 113, 127)

Nâlî'nin kasidelerinden alınan yukarıdaki beyitlerde, Mustafa Paşa'dan önce hüner ehlinin sahipsiz olduğu, onun lütuf ve ihsanlarıyla refah buldukları; kendisinin de onun ihsanıyla arpalık elde ettiği ifade edilmektedir.

Mustafa Paşa'ya birçok kaside yazan isimlerden biri de **Nazîm Yahya** (öl. 1727)'dir. Sonuncusu bahâriyye türünde yazılmış altı kaside (K.32, K.50, K.70, K.79, K.94, K.95) kaleme almıştır. Bu şiirlerde Paşa; *erbâb-ı sühan dergehine nâsiye-sâ, meydân-ı vegâda Pâşâ-yı zafer-hayl, fahrî'l-vüzerâ, mihrâb-ı deri kible-geh-i mîr ü gedâ, Âsaf-ı zî-şân-ı cihân-bân, sadr-ı kerem-kâr, neyyir-i gerdûn-ı ma'ârif, envâ'-ı kemâlât ile pür-nûr u ziyâ, şîr-i dil-i pîşe-i heyçâ, sehâvetde 'alem* (K.32); *hâfız-ı devlet ü dîn, sâhib-i 'izz ü temkîn, ehl-i hüner, hem-dem-i sultân-ı cihân, Bermekî-i yektâ, Dârâ-yı Sikender-der, meclis-i rif'ate Cemşîd-nişân* (K.50); *vezîr-i dâd-güster, hudû-i zû-fünûn, hudâvend-i hüner-perver* (K.79); *Rüstem-i cihân-ârâ, 'âlemiñ Nerîmânı, âfitâb-ı sipihr-i kerem, riyâz-ı ma'rifetin tâze verd-i handânı* (K.94); *vezîr-i mekrümet-perver, zî-kadr-i mükerrem, hikmet-pîşe* (K.95) gibi meziyetleri ile methedilmiştir (Çakır 2020: 191, 235, 299, 323, 374, 377, 383, 384). Bu tavsiflerde söz erbâbının onun kapısına yüz sürdüğü, savaş meydanında zafere koştuğu, vezirler için iftihar sebebi olduğu, zengin fakir ayırt etmeksizin herkese kapısını açtığı, Hz. Süleyman'ın veziri Asâf misali olduğu, cömertlikte öncülüğü, ilim feleğinin nuru oluşu, türlü meziyetleri şahsında barındırdığı, savaş meydanının arslanı, din ve devletin muhafızı olduğu, ağırbaşlı ve muteber şahsiyeti, Aristoteles vasfı, hüneri, sultana yarenliği, adaleti, marifet bahçesinin taze açılmış gülü olduğu, cömert ve bilge bir vezir olduğu anlatılmıştır. Paşa'nın tabiatı ve meziyetleri sıralanırken İran edebiyatının önemli sembolleri olan Dârâ, Bermekî, İskender, Cemşîd, Rüstem, Nerîmân ile özdeşleştirildiği görülmektedir. *Dîvân*'da yer alan "*Kasîde Berây-ı Vasf-ı Mustafâ Pâşâ Bâ-İltizâm-ı Şütür ü Hücre*" başlıklı 70. kaside klasik Türk şiirinde örneğine az rastlanır bir şiirdir. Bu kasidede şütür ve hücre sözcükleri tekrar tekrar kullanılmak suretiyle soyut ve somut kavramlarla sembolize edilmiş ve konu Mustafa Paşa'nın methine bağlanmıştır:

Şütürle hücreyi medhinde nazm idüp oldum

Şütür-süvâr-ı beyân hücre-sâz-ı ma'nâ ben (K.70/35) (Çakır 2020: 299)

* Nâbî'nin Musahip Mustafa Paşa'ya yazmış olduğu manzumeler üzerine Özlem Ercan'ın bilimsel yayını olması dolayısıyla tekerrüre düşmemek adına bu kısım detaylandırılmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özlem Ercan, "Bir Hami, Bir Şair: Nâbî'nin Musahip Mustafa Paşa'ya Yazdığı Şiirleri" *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 13 (2023), 568-584.

1095/1683'te Mustafa Paşa'nın kaptanıderya oluşu üzerine iki tarih (Tar. 2, Tar. 3) düşürmüş; bu manzumelerde onu *düstûr-ı mükerrem*, *nedîm-i hüsvî-i âlem*, *kapûdân-ı cihân-ârâ* sıfatlarıyla saygınlığı, musahipliği ve kaptanıderyalığı yönünden methetmiştir (Çakır 2020: 383, 384).

İstanbul doğumlu olup müderrislik ile kadılık hizmetlerinde bulunan ve kaynaklarda devrinde fazilet ve irfanıyla çevresindekilerin müstefit olduğu önemli simalardan biri olduğu aktarılan **Ârif** Abdülbâkî Efendi (öl. 1713-1714) (İnce 2018: 304-307) de Mustafa Paşa'ya kaside yazan isimlerdendir. IV. Mehmet'in kerimesi Hatice Sultan ile evliliğini tebrik etmek maksadıyla "*Sûr-ı Hümayûn Muhammed Hânîde Musâhib Paşa'ya dâmâd-ı şehriyârî olduklarında tebrik için irsâl olunmuş idi*" başlıklı 53 beyitlik bir sûriyye (K.9) kaleme almış, bu kasidede düğüne dair tasvir ve betimlemelerden ziyade paşanın övgüsüne yer ayırmış, paşaya tebriklerini arz etmiştir. Bu şiir ikinci vezir olduğu dönemde yazılmış olup Mustafa Paşa, *mültecâ-yı zu'afâ*, *kehf-i emân-ı fukarâ*, *kadr-dân-ı şu'arâ*, *merce'-i erbâb-ı kemâl*, *menba'-ı cûd u kerem*, *safder-i Cemşîd-haşem*, *sâhib-i seyf ü kalem*, *sâhib-i dil-i efdâl*, *mekremet-gîş-i kerem-pîşe*, *sadr-ı pâkîze-güher*, *Âsaf-ı deryâ-dil*, *dâmâd-ı şehen-şâh-ı Süleymân-ı ikbâl*, *mâh-ı evc-i azâmet*, *kutb-ı medâr-ı iclâl*, *cihân-tâb-ı sipîhr-i efdâl*, *safder-i düşmen-fiken* vasıflarıyla nitelenmiştir. (K.9) Buna göre Mustafa Paşa zayıf, fakirlerin ve kâmil insanların sığınağı, şairlerin kıymetini bilen, ihsan ve cömertlik kaynağı, Cemşîd gibi yiğit, kalem ve kılıç erbabı, iyi kalpli, merhametli, cömertliği âdet edinmiş, temiz yaradılışlıların başı, gönlü zenginlerin Âsaf'ı, hünkâr damadı, yücelik göğünün ayı, azamet dairesinin kutbu, cömertlik göğünün âlemi aydınlatanı ve düşmanı çaresiz kılan bir yiğit olarak anlatılmıştır. Şairin Mustafa Paşa'ya ithafen yazdığı bir diğer kaside (K.10) ise kalemiye türünde bir manzume olup 27 beyitten müteşekkildir (Şahin 2002: 103, 109). Bu şiirde ise paşadan *safder-i ikbâl-i tev'em*, *vezîr-i muhterem*, *derd-mendâna mültecâ*, *hidv* olarak söz ederek onu damatlığı ve vezirliği dolayısıyla çift ikballi bir yiğit addederek saygıdeğer ve dertlilerin sığınağı olması yönüyle metheder. (K.10)

Musahip Mustafa Paşa için "*Der Midhat-ı Perverde-i Sultânî Mâhrem-i Meclis-i Cihân-Bânî Musâhib-i Şehriyârî Mustafâ Paşa*" başlıklı 40 beyitlik bir methiye (K.22) kaleme alan **Neşâtî** Ahmed Dede (öl. 1674), onun Edirne'de yaptırdığı çeşmeye de tarih (Tar.4) düşürmüştür (Kaplan 2019: 105, 218). Sunduğu bir kaside vesilesiyle Şeyhülislam Bahâyî tarafından kendisine Neşâtî mahlası verilen Ahmed Dede, Edirne doğumlu olup Gelibolu ve Edirne Muradiye Mevlevihanelerinde postnişin olup 1674 tarihinde vefat etmiştir. Bu bilgi, şairin yine IV. Mehmet devri şeyhülislamı olan Bahâyî Mehmed Efendi'nin iltifatına mazhar olması bakımından önemlidir. Neşâtî, Mustafa Paşa'ya yazdığı tek kasidesinde onu *kerem-pîşe-i yektâ*, *kef-i ihsân-ı ebr-i dür-bâr-ı atâ* *bahr-ı cevâhir-zâ*, *hayme-i rifati kim reşk-i felek* sözleri ile cömertliği ve yüceliği yönünden metheder. (K.22) Banisi olduğu çeşmeyi *âb-ı kevser* olarak niteleyen şair, düşürdüğü tarihte yine paşanın kereminden bahseder. Neşâtî'ye göre, Mustafa Paşa'nın toprağına yüz sürenin mertebesinin artar çünkü ona intisap edenler Paşa'nın cömertliğinden payına düşeni muhakkak alacaktır:

Dâverâ sensin o meh kim mihr-i felek-peymâdan

Pâyûña yüz sürenüñ mertebesi vâlâdur (K.22/24) (Kaplan 2019: 107)

Musahip Mustafa Paşa'nın sultanın kerimesi Hatice Sultan ile nikâhlanması vesilesiyle 53 beyitlik bir kaside (K.6) kaleme alan **Sâbir Pârsa** (öl. 1679-1680), paşayı methettiği "feyz" redifli bir de gazel (G.108) yazmıştır (Yoldaş 2005: 21, 123). Müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunduğu bilinen şair, Mevlevî tarikatına mensuptur. Bu iki manzumede de *düstûr-ı kerem-pîşe*, *zâtî güzîn-gerde-i ihsân*, *hüsn-i ahlâk*, *tab'ı menba'-ı mekremet ü ma'den-i ihsân*, *dergehi deryâ-yı cûd*, *kef-i dür-pâşî kân-ı feyz*, *düstûr-ı Cem-vakâr u vezîr-i kerem-şî'âr*, *mihr-i sipîhr-i lutf u kerem âsmân-ı feyz* ifadeleriyle paşanın cömertliği ve güzel ahlakı ile övmüştür. Şair de diğer mahmiller gibi Musahip Mustafa Paşa'nın keremini, dergâhını cömertlik denizine benzeterek anlatmaktadır:

Ya'nî Cenâb-ı Mustafâ Paşa ki dergehi

Deryâ-yı cûddur kef-i dür-pâşî kân-ı feyz (G.108/6) (Yoldaş 2005: 123)

Sa'dî tahallus eden Hâfızzâde Seyyid Mehmed Efendi (ö. 1693), *Dîvân'*ında Musahip Mustafa Paşa haricinde hiçbir devlet büyüğüne şiir yazmamıştır. Bir manzumesinde paşanın övgüsüne yer veren (IV/10) şair, 1095/1684-1685 tarihinde kaptanıderya oluşu ve banisi olduğu kasır için de birer tarih (Tar.1, Tar.2) düşürmüştür (Uralçin 2009: 128, 129, 19, 23). Mustafa Paşa'yı överken kullandığı ifadeler; *âlîşân u vâlâ-mertebe*, *Âsaf-ı ekrem*, *nedîm-i hâs*, *gonce-i gül-zâr-ı devlet*, *mesnedârâ-yı serîr-i lutf*, *vücûd-ı ma'delet*, *hüsvî-i evreng-i mülk-i şefkat ü hilm ü vakâr*, *şem'-i bezm-i ma'rifet*, *ma'delet-pîşe*, *vezîr-i kâmkâr* (IV/10); *menba'-ı lutf u himem*, *mazhar-ı eltâf-ı Hüddâ*, *tab'-ı pâkîzesi gayret-keş-i dîn ü devlet*, *meşreb-i pâki meded-kârî hâl-i fukarâ* (Tar.1); *lutf ile teşneleri sîr-âb-ı atâ eyleyen*, *rükni-i esâs-ı devlet* (Tar.2)'tir. Şaire göre Mustafa Paşa yüce, şerefli, cömert, şefkatli, yumuşak tabiatlı, ağırbaşlı, hünerli, adil, temiz yaradılışlı, çalışkan, fukara dostu bir şahsiyettir.

Tâlib Ahmed Efendi (öl. 1674-1675), Musahip Mustafa Paşa rikâb-ı hümayun kaymakamı olduğunda ona *Der-Sitâyiş-i Musâhib Mustafâ Paşa Yessera'llâhu Te'âlâ Mâ-yeşâ* başlıklı 35 beyitlik bir methiye (K.2) yazmıştır (Gezer Şahin

2009: 59). Bu şiirde paşayı *bedr-i lâmi'-i devlet, mâh-ı saltanat, vezîr-i Âsaf-ı diğer, mâh-ı zîb-i evc-i âsmân-ı saltanat, şeh-bâz-ı hüimâ-peroâz-ı âlem, rezm-âver, dilîr-i Kahramân u Güstehem zûr, deryâ-yı himmet* sözleriyle mevkisi, cengâverliği, yiğitliği ve cömertliği ile övülmüştür.

Paşa için 9 beyitten müteşekkil bir îdiyye (K. 10) yazan **Sırrî İbrahim** (öl. 1699-1700), övgüsünü yaptığı “*Kit'a Berây-ı Musâhib Mustafâ Paşa Be-İltimâs-ı Rahş*” başlıklı bir de (Kt.1) yazmıştır (Kazan 2003: 253, 359). Burada paşanın cömertliğini, kudretini, faziletini ve temiz yaradılışını *âfitâb-ı felek-i cûd, mesned-ârâ-yı himem, serv-i gülistân-ı kerem, sâhib-i 'izz ü haşem, mâlik-i câh u iclâl, fezleke-i fazl u kemâl, saf-dilâ, gevher-i 'âlî-kadrâ, yegâne gül-i sad-berg-i riyâz-ı ikbâl* ifadeleriyle methetmiştir.

Rüşdî Ahmed (öl. 1700), “*Gazel-i Müzeyyel Der-Medh-i Merhûm Musâhib Mustafa Paşa 'Aleyhi'r-rahmet*” başlıklı ve “gül” redifli on dört beyitlik yak-âhenk bir müzeyyel gazel (K.7) ile *musâhib-i paşa-yı zî-şân* olarak andığı Mustafa Paşa'nın övgüsünü yapmış olup bu manzume kasideleri arasında yer almıştır (Ekici 2006: 80). Bu tasavvurlarda gülün kendisine atfedilen güzel meziyetlerin Paşa'nın vasfından ileri geldiğine işaret edildikten sonra onun mutluluğu ve bahtının açıklığı için dua edilir.

Nedîm-i Kadîm (öl. 1670) Paşa'nın 1077/1666'da ikinci vezir mansıbına erişmesine “*Hâme-i fakîrden sâdır olan târih-i dil-pezîrdür*” tarihini düşürmüştür (Derin 2009: 244).

Tâlib/Âzim Mehmed Efendi (öl. 1706), 1096/1684-1685'te Hüseyin adlı bir oğlu oluşu vesilesiyle “*Târîh-i Vilâdet-i Musâhib Paşa-zâde Hüseyin Beg*” başlığıyla bir tarih (Tar.27) düşürmüş, cihana onun soyundan temiz yaradılışlı bir cevher geldiğini söyleyerek sultanın musahibi olan Mustafa Paşa'nın ömrünün ve makamının bereketini dilemiştir (Erdem 1994: 171).

Feyzî Hasan (öl. 1695-1696?), Paşa'nın 1077/1666 tarihinde ikinci vezir oluşu dolayısıyla “*Vezîr-i kâm-bîn oldı Musâhib Mustafâ Paşa*” tarihini düşürmüştür (Ekinci 2018: 1722). Mezkûr tarih mürasasına sadece Şeyhî'nin *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*'sında yer verilmiş olup şiir ve şaire dair başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Tarih düşürmedeki maharetiyle meşhur olan **Zekî Halil** (öl. 1715), Mustafa Paşa padişah damadı olduğunda şu tarihi söylemiştir:

Bikr ü fikrüm iki târîhe dûçâr oldı Zekî

Her biri şöyle ki nâ-mahreme mestûr oldu

Kıldı mâh-ı nev ile mihr-kırân-ı sa'dın

Mâh u mihrile 'aceb nûr 'ala nûr oldu [H. 1086] (Çapan 2005: 266)

Mustafa Paşa'ya yazılan manzumelere bakıldığında bunların büyük çoğunluğunu methiyelerin oluştuğu görülmektedir. Medhiyye, bahâriyye, kalemiyye, sûriyye, îdiyye, azliyye türlerinde kaleme alınan kasidelerin yanı sıra mansıplarından başlayarak düğünü, oğlunun doğumu, banilik faaliyetleri, ok atışı, sakal bırakması gibi hadiselerle tarihler düşürüldüğü görülmektedir. Bu manzumelerde güzel meziyetleri, güçlü karakteri ve özellikle cömertliği vurgulanan Paşa'nın teveccühüne mazhar olan fakat kendisine bir eser veya manzume yazmamış şahsiyetler de vardır.

Paşanın Teveccühüne Mazhar Olan Diğer İsimler

Kendisine takdim veya ithaf edilen manzume ve eserler haricinde de Mustafa Paşa'nın himaye muhitinde birçok isim yer almaktadır. Bu isimler; Celeb Hüseyin Efendi (öl. ?), Cevherî Mustafa Ağa (öl. 1713-1714), Dürrî Mehmed (öl. 1687), Fevzî Mehmed (öl. 1679-1680), İbrahim Efendi (öl. ?), Kâmî Yahyâ (öl.?), Kebûterî/Hezârî Mehmed (öl. 1724-1725), Râmî Mehmed (öl. 1704), Rüşdî Ahmed (öl. 1700), Sâmi Yunus (öl. 1685) ve Senâyî Abdülbaki (öl. 1694-1695)'dir. Paşanın bu isimlerle ilişkisi intisap, nedimlik ve musahiplik vesilesiyle kurulmuştur. Fevzî Mehmed ve Râmî Mehmed'in Mustafa Paşa'nın nedimi olarak anılmaktadır.

Nâbî Yusuf da bilinen ilk eseri *Fetihnâme-i Kamanîçe*'yi Musahip Mustafa Paşa'nın teşviki ile kaleme almış, tamamladıktan sonra sultan IV. Mehmet'e takdim etmiş ve sultan tarafından beğenilen bu eser samur bir kürk ile taltif edilmiştir (Yüksel 1997: 39). Nâbî, mahmisi olduğu Mustafa Paşa'nın konumu ve statüsü dolayısıyla yardım talebinde bulunduğu da bilinmektedir. Sâlim'in aktardığı bilgiye göre şair hacca gitme arzusundadır ancak bunun için yeterli bütçe ve ulaşım imkânına sahip değildir. Şairin bu arzusundan haberdar olan paşa devreye girer, Mısır valisine bir hatt-ı hümayun gönderilmesine aracılık ederek gereken yardımın sağlanmasını temin eder.

“... ol vezîr-i kerem-mu'tâdın zamân-ı sıhhatlerinde bâb-ı sa'âdetlerinde nâ'il-i hezâr-ikrâm ve hacc-ı Beytu'llâhi'l-harâm edip himmet-i âsafâne-i paşa-yı muhterem ve hüsn-i terbiye-i âsaf-ı mükerrerem birle

pâdişâh-ı 'âlem-penâh Sultân Mehmed Hân-ı Râbî 'aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân hazretlerinden Mısır vâlisine hitâben bir hatt-ı şerîf ihsân ve mazmûn-ı hatt-ı münîfde mütercem-i mezkûre refâh üzre hacc ettirmek murâd-ı hümayûnumdur, hacc-ı mebrûrunda sa'y-i meşkûrunuz bile bulunmak matlûbumdur deyü ketb ü tahrîr buyurulmağla hacc-ı şerîfe varıp hezâr ikrâm ve celb-i hâtırında kemâ-yenbağî ihtimâm olunarak hacc-ı şerîf etmişlerdi" (İnce 2018: 413).

Nâbî'nin *Münşe'ât*'ında yer alan mektuplardan Şehit Ali Paşa'ya yazdıklarında Mustafa Paşa'nın hizmetindeyken meclislerinde bulunmaktan hoşlandığı, Paşa'nın bir himaye muhiti olduğu; bu meclislerde Silahtar Hüseyin Paşa, Saatçi Mehmet Paşa, Bozoklu Mustafa Paşa gibi isimlerin yer aldığı ve düzenlenen bu meclislerin önemli şahsiyetlere ev sahipliği yaptığı anlatılmaktadır:

"Egerçi harem-serây-ı şehr-yârî perverdelerinden değilüz ammâ merhûm Musâhib Paşa hazretlerinin hîdmet-i kitâbetlerinde olduğumuz takrîbiyle sinîn-i kesîre evkât-ı hayâtumuz serây-ı 'âmire-yi şehr-yârîde güzâr idüp merhûm Silâhdâr Hüseyin Paşa ve Sâ'atci Mehmed Paşa ve Bozoklu Mustafâ Paşa ile ve sâyir o 'asrun hâs oda ağalarıyla itdügümüz letâyif-âmîz sohbetler ve magfûrun lehû cennet-mekân huld-âşyân Sultân Mehmed Han hazretlerinden nâyil olduğumuz lutf u 'inâyetler bu gûşe-yi 'uzletde sermâye-i hayâl-i pîrânemüz ve medâr-ı inşirâh-ı fakîrânemüz olmadadır" (Öztürk 2015: 509-510).

Sâlim, **Cevherî** Mustafa Ağa'nın Paşa'nın himayesinde yetiştiğini ve onun himaye muhitindeki isimlerden Nâbî ile mülatefelerinin meşhur olduğu bilgisini aktarmaktadır. (İnce 2018: 162) Hemşehrilik ve akrabalık ilişkisi dolayısıyla Mustafa Paşa'ya yakınlığı bulunan Dürrî Mehmed Efendi (öl. 1687), onun vesilesiyle saraya girme imkânı bulmuştur (Ekinci 2018:1302). **Kâmî** Yahyâ, Paşa'nın kaptanıderyalığı sırasında ordu kadısı olarak görev almış, Edirne'de rikâb-ı hümayun kaymakamlığı döneminde de onun himmetlerinden nasibini almıştır (İnce 2018: 382). **Kebûterî** ve Hezârî mahlaslarını kullanan Mehmed Efendi, Paşa'nın kâtipliği hizmetinde bulunmuş, onun vefatının ardından nedimi olan Râmî Mehmet Paşa'ya intisap ederek intisap ilişkilerini sürdürmüştür (İnce 2018: 387).

Bunlara ilaveten Safâyî, Belîğ ve Şeyhî, **Fevzî** Mehmed'in Mustafa Paşa'nın nedimi olduğunu aktarmasına rağmen (Ekinci 2018: 1669; Çapan 2005:453) şairin divanında sultan ve şeyhülislamla yazılmış manzumeler bulunmakta ancak hamisine yazılmış bir şiire rastlanmamaktadır. Aksine nedimliğin zorluğundan dem vurduğu mısralar bulunmaktadır.

Şeh-i dehriyye vezîrine nedîm olsan da

Şu'ledür her biri âteş gibi insânı yakar (Tar. 1/14) (Kaplan 2019: 180)

Râmî Mehmed ise Nâbî Yusuf vasıtasıyla Paşa'nın müntesibi olarak onun nedimliği mertebesine erişmiştir. İlk kâtiplik hizmetiyle Paşa'ya intisap eden Râmî, onun kaptanıderyalık görevine getirilmesiyle birlikte divan efendiliğine getirilmiş ve kendisiyle Akdeniz'e açılmıştır (Ekinci 2018: 2260; Çapan 2005: 222-223; İnce 2018: 190). Râmî Mehmed gibi başka bir mahmi aracılığıyla Paşa'nın dairesine intisap imkânı bulan bir diğer isim Rüşdî Ahmed'dir. Mustafa Paşa ile yakın olan müderris Mirza Mehmet Efendi vasıtasıyla Paşa ile tanışan Rüşdî Ahmed, bir müddet sonra onun nedimlerinden biri olmuştur (Ekinci 2018: 2296).

Bunlar dışında Mustafa Paşa'nın müntesibi olan isimler; imamlığını yaparken Saray-ı Âmire hocalığı tevcih edilen İbrahim Efendi, Paşa vesilesiyle Belgrad kadısı olan Senâyî mahlaslı Sirozlu Abdülbaki Efendi, Celeb Hüseyin Efendi ve şair meclislerine iştirak eden Derviş Salih'tir (Ekinci 2018: 2058, 1836, 2451; Oktay 2017: 468).

Elde edilen bulgular ışığında Musahip Mustafa Paşa etrafında kayda değer bir himaye muhiti teşekkül ettiği görülmektedir. Paşa'ya eser veya manzume yazan on sekiz şair, eser ilişkisi olmadığı halde muhitinde yer alan on bir mahmi tespit edilmiştir. Nâbî Yusuf, Sâmi Yunus ve Rüşdî Ahmed onun nedimlerindedir. Paşa'nın nedimi olduğu halde kendisine eser/manzume yazmayan isimler ise Râmî Mehmed ve Fevzî Mehmed'dir. Râmî'nin divanında kaside bulunmamakta, Fevzî'nin ise yazdığı şiirlerde nedimliğin zorluğundan dem vurduğu görülmektedir. Sa'dî ise divanında Mustafa Paşa dışında bir devlet büyüğüne yer vermemiştir. Mustafa Paşa'nın mahmileri ile olan ilişki ağına dikkat edildiğinde himaye muhitindeki birçok ismin hizmetinde bulunan şairlerden oluştuğu görülmektedir. Paşa'nın kendisine eser veya manzume yazmamış olan isimler ile olan ilişkisi ise intisap, nedimlik ve musahiplik üzerine kuruludur. IV. Mehmet devrinde sultan, sadrazam ve şeyhülislam gibi hami devlet büyükleri arasında adından, icraatlarından ve şahsiyetinden söz ettirerek birçok şair tarafından övgüye layık görülen Mustafa Paşa, edebî himaye geleneğinin önemli isimlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Musahip Mustafa Paşa, IV. Mehmet devrinde sultanın dikkatini celbederek Hazine Odası hizmetinden vezirliğe yükselmiş bir şahsiyettir. Kendisine sunulan imkân ve tevcihler onu sultanın hizmetinde bir mahmi iken hamiliğe

hazırlamış; yirmi yıla yakın sultan için hizmet verdiği süreçte devrinin önde gelen hamilerinden biri olmuştur. Bunun nedeni; şahsında musahiplik, damatlık ve vezirlik vasıflarını barındırmasının yanı sıra ilim, edebiyat ve sanat erbabını teşvik ve taltif eden cömert kimliğidir. Mustafa Paşa kasideler vasıtasıyla şairlerin meziyetlerini övdükleri bir hami olmanın ötesinde bir eserin yazılmasını talep veya teşvik eden, şairlerin ihtiyaç ve arzularına karşılık veren, onları hizmetinde istihdam ederek koruyup kollayan bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Paşa'nın himaye muhitine bakıldığında dikkat çeken husus, hemşehrilik ilişkisi bulunan Dürrî Mehmed haricinde mahmilerinin ekseriyetle hizmetinde bulunan isimlerden oluşmasıdır. Bazı mahmilerin başka isimlere aracılık ederek himaye muhitlerinin genişlemesinde önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Örneğin, Râmî Mehmed ve Rüşdî Ahmed gibi isimler Paşa'nın mahmileri aracılığıyla intisap dairesi içerisinde yer alma imkânı bulmuşlardır.

Kendisine yazılan manzumelerde ekseriyetle cömertlik vasfı vurgulanan Mustafa Paşa; irfan, hüner ve fazilet sahibi oluşu, hamiliği, yiğitliği, güzel ahlakı, merhameti, ağırbaşlılığı, çifte ikbali (damatlığı ve vezirliği), adaletli oluşu, çalışkanlığı dolayısıyla methedilmiştir. Hemen her manzumede Hz. Süleyman'ın veziri Âsaf ile özdeşleştirilmiş, kimi zaman Şehnâme kahramanları ve İran edebiyatının sembolik isimleri ile teşbih edilmiştir. Şiirlerde padişahın nedimi, musahibi ve makbulü olarak anılmıştır.

Kaynakça

- AĞAOĞLU, Sami (2004), "Musahip Mustafa Paşa Vakfı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15: 377-399.
- ARSLAN, Mehmet (1987), *Sâmî Âsafnâme Mesnevîsi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- ÇAKIR, Mustafa Sefa (2020), *Yahyâ Nazîm Divanı*, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- ÇALDAK, Süleyman (2010), *Nâlî Dîvânı*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- ÇAPAN, Pervin (2005), *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî: Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idi'l-Eş'âr (İnceleme-Metin-İndeks)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- DERİN, Fahri Çetin (2009), *Abdurrahman Abdî Paşa Vekâyi'nâmesi [Osmanlı Tarihi (1648-1682)]*, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- DOĞAN, Hasan (2002), "Va'dî'nin Heşt Behişt Mesnevisi ve Bu Mesnevîde Yer Alan Mi'râciye", *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, 8(16): 251-261.
- EKİCİ, Hatice (2006), *Sahhaf Rüşdî ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.
- EKİNCİ, Ramazan (2018), *Şeyhî Mehmed Efendi-Vekâyi'u'l-Fuzalâ (Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli)*, İstanbul: Türkiye Yazma Eser Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- ERCAN, Özlem (2023), "Bir Hami, Bir Şair: Nabi'nin Musahip Mustafa Paşa'ya Yazdığı Şiirleri", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 13: 568-584, doi: 10.29000/rumelide.1379199.
- ERDEM, Melike (1994), *Bursalı Tâlib ve Divanı Tenkidli Metin ve İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- GEZER ŞAHİN, Banu (2009), *Tâlib Divanı ve İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- GÖKGÖZ, Yağmur (2021), *Mustafa b. Ahmed el-Bosnevî'nin Zübdetü's-Şürûhi't-Türkiyye'si (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım)*. Yüksek Lisans Tezi, Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- HAMMER, Joseph V. (1947). *Büyük Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Üçdal Yayınları, C. XI.
- İNCE, Adnan (2018). *Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi-Tezkiretü's-Şuarâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- KAÇAR, Mücahit (2024). "Cumhuriyet'in İkinci Yüzyılında Klasik Türk Edebiyatı Araştırmalarının Geleceği: Meseleler, Konular, Vazifeler", *TUDED Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 64 (1): 1-52, doi: 10.26650/TUDED2024-1417917.
- KAPLAN, Yunus (2019), *17. Yüzyıl Şairlerinden Fevzî Divanı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- KARABEY, Turgut (2014), "Nâbî'nin Azliyye Kasidesi Hakkında Bazı Düşünceler", *Nabi Sempozyum Bildirileri* içinde, haz. Ali Bakkal, 497-503. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- KAHRAMAN, Seyit Ali ve Nuri Akbayar (1996), *Mehmed Süreyya-Sicill-i Osmanî*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C. IV.
- KAPLAN, Mahmut (2019), *Neşâtî Dîvânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- KAZAN, Şevkiye (2023), *Üsküdarlı Sırrî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği Divan'ı (Tenkitli Metin-İnceleme) ve Şerhu Medhi'n-Nebî*, Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- KOÇ, Mustafa (2014), *Tuhfe-i Hattatîn-Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddîn Efendi*, İstanbul, Klasik Yayınları.
- OKTAY, Adnan (2017), *Münşe'ât-ı Nâbî, Nâbî'nin Mektupları*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- ÖZBAY KARA, Özge (2023), *IV. Mehmet Devri Türkçe Yazılı Kültür ve Himaye Geleneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- ÖZTÜRK, Uğur (2024). *Osmanlı Dünyasında Himaye İlişkileri ve Yazılı Kültür: Sultan III. Murâd Devri (1574-1595)*, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- SAVAŞ, Hatice (2002), *Nâlî Mehmed'in Miftâh-ı Heft-kân'ı (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- SELÇUK, Bahir (2017), *Nâlî Mehmed Efendi-Tuhfetü'l-Emsâl*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

ŞAHİN, Ali (2002), *Abdülbâkî Ârif Efendi (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.

ŞAHİN, Esmâ (2019). "Hamilik Faaliyetleri Çerçevesinde Gazanfer Ağa (ö. 1603)'ya Yazılan Manzumeler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (63): 168-193.

URALÇİN, Sema (2009), *Sa'dî Divanı (İnceleme-Metin-İndeks)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (2014), *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

YILMAZ, Ozan (2019), *Şu'ûrî Hasan Efendi, Lisânü'l-Acem Ferheng-i Şu'ûrî*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

YOLDAŞ, Kazım (2005), *Sabir Parsa Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.